

VZGOJNI ZAVODI - STANJE IN PERSPEKTIVE *

VINKO SKALAR in ALENKA SELIH **

Pričujoči zapis o problemih vzgojnih zavodov in vzgoje disocijalnih mladostnikov v vzgojnih zavodih temelji na elaboratu "Analiza, ocena ter usmeritve zavodske vzgoje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti v SR Sloveniji". V prvem delu predstavljamo elaborat, njegov nastanek in okvirne vsebine v njem, v drugem delu pa predloge in stališča, kako bi odpravili pomanjkljivosti in izboljšali sedanje stanje.

I. Priprava elaborata

Ob predložitvi elaborata "Analiza, ocena ter usmeritve zavodske vzgoje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti v SR Sloveniji" se nam zdi umestno na kratko razložiti, od kod in kako so nastale pobude zanj, pojasniti njegov namen ter opisati, kako je potekala njegova priprava.

1. Pobudo za pripravo takega poročila je dala Republiškemur komiteju za zdravstveno in socialno varstvo SRS komisija za izvrševanje vzgojnih ukrepov, ki je bila ustanovljena pri tem komiteju po nekajletnem premoru junija 1979. Ko so člani komisije 30. 1. 1980 razpravljali o aktualnih problemih zavodske vzgoje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti (MVO), so menili, da gre za področje, ki je bilo zlasti v zadnjih letih (približno 1972-1980) deležno izredno majhne družbene in strokovne pozornosti.

* Povzetek elaborata "Analiza, ocena ter usmeritve zavodske vzgoje otrok in mladostnikov z motnjami vedenja in osebnosti v SRS, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana, 1983, A. Selih je avtorica besedila od strani 1-6, V. Skalar pa od strani 7-17.

** Vinko Skalar, diplomirani psiholog, doktor znanosti, izredni profesor obče pedagogike v okviru internatske vzgoje s penologijo, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Aškerčeva 12

Alenka Selih, diplomirana pravnica, doktorica znanosti, redna profesorica kazenskega prava, Pravna fakulteta, Ljubljana, Trg osvoboditve 11

V zavodih in pri obravnavanju populacije z MVO pa se je medtem nakopičilo mnogo odprtih vprašanj, ki bi jih bilo treba vsaj začeti reševati.

Člani komisije so menili, da bi bilo primerno predlagati Republiškem komiteju za zdravstveno in socialno varstvo SRS, naj da pobudo in naj finančno omogoči delo posebne delovne skupine, ki bi proučila, kakšna so vsebinska izhodišča vzgojnega dela zavodov, ki obravnavajo mladino z MVO ter v kolikšni meri so skladna s strokovnimi zahtevami in z družbenimi razmerami. Ista delovna skupina naj bi izdelala tudi predlog o usmeritvi tega dela v prihodnje (za približno 10 let). Na podlagi takšne usmeritve naj bi delovna skupina izdelala tudi elaborat o morebitnih potrebah po spremembi, dopolnitvi ali razširitvi sedaj obstoječe mreže zavodov v Sloveniji. Ustrezni organi pa naj bi ta stališča primerno in v skladu z možnostmi vključili v srednjeročni in dolgoročni program razvoja svojih dejavnosti.

Republiški komite za zdravstvo in socialno varstvo SRS je vzbudil zanimanje pri republiškem komiteju za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo SRS, tako da sta se oba komiteja odločila podpreti pripravo poročila, katerega delovni naslov je bil "Vsebinska izhodišča za usmeritev vzgoje in izobraževanja vedenjsko in osebnostno motenih otrok in mladostnikov v vzgojnih zavodih v SR Sloveniji". Izdelavo poročila sta zaupala Inštitutu za kriminologijo pri Pravni fakulteti Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.*

* Delovno skupino so sestavljali:

Imperl Franc, dipl. psiholog, VZ Logatec, Ivanuša Ivo, sociolog, VZ Planina, Kobolt Alenka, dipl. psiholog, VZ Smlednik, Kociper Stefan, socialni delavec, VZ Logatec, Kos-Mikuš dr. Anica, zdravnik-pedo-psihiater, Svetovalni center Ljubljana, Skalar dr. Vinko, izredni profesor, Pedagoško-znanstvena enota za pedagogiko Filozofske fakultete, Selih dr. Alenka, redna profesorica Pravne fakultete v Ljubljani in sodelavka Inštituta za kriminologijo, Skoflek Ivan, dipl. defektolog, profesor Pedagoške akademije.
Gradivo za KFD za mladoletnike je prispeval Branko Gartner, dipl. psih. upravnik tega doma.
Delo delovne skupine sta vodila dr. Vinko Skalar in dr. Alenka Selih.

Izdelava poročila je potekala v več fazah. V pripravljalni fazi smo zbirali dokumentacijsko gradivo in ga študirali. Hkrati pa je Inštitut za kriminologijo začel pripravljati - ob vsestranski pomoči študijske skupine sekcije za MVO Društva defektologov Slovenije - posvetovanje o vsebinskih izhodiščih zavodske vzgoje mladih z MVO v SR Sloveniji.

Zasnovo poročila so člani delovne skupine začeli pripravljati jeseni 1981. V okviru tega dela so obiskali tudi vse vzgojne zavode v Sloveniji, poleg tega pa še Dom Malči Beličeve v Ljubljani, Prevzgojni dom v Radečah, Prehodni mladinski dom v Ljubljani, Mladinski dom v Framu ter Sprejemališče v Mariboru. Zapisnike s teh obiskov so člani delovne skupine uporabili pri sestavi poročila.

Prvo različico poročila je Inštitut za kriminologijo poslal vsem zainteresiranim organom, institucijam ter posameznikom s prošnjo, da v določenem roku izrazijo o poročilu svoja stališča, pripombe in predloge.

Delovna skupina je prejela dokaj številna mnenja, kritične pripombe in predloge.* Najbolj celovit pretres poročila pa je prav gotovo pomenilo posvetovanje o njem, ki ga je decembra 1982 organizirala sekcija za MVO Društva defektologov Slovenije v Izoli.

Prispele pripombe in predloge so člani delovne skupine obravnavali na dveh skupnih sejah ter ugotovili, da so te pripombe in predlogi opozorili na nekatere pomanjkljivosti poročila, zaradi česar so poročilo dopolnili. Večino pripomb in predlogov so člani komisije sprejeli ter vključili v končno različico poročila.

* Poslali so jih: VZ Logatec, VZ Smlednik, KPD za mladoletnike v Celju, Zavod SRS za šolstvo, Pedagoški inštitut, Javno tožilstvo SRS, Višje sodišče v Kopru, prof. dr. Katja Vodopivec-Pravna fakulteta, dr. Franci Brinc, Inštitut za kriminologijo, Komisija za izvrševanje vzgojnih ukrepov pri Republiškem komiteju za zdravstvo in socialno varstvo SRS, Društvo defektologov, sekcija za MVO.

Redakcijo dokončne različice sta opravila V. Skalar in A. Šelih.

II. Povzetek vsebine elaborata

Poročilo je razdeljeno na tri dele: prvi del obsega analizo sedanjega stanja, drugi del oceno sedanjega stanja, tretji del pa izhodišča in usmeritve za delo v prihodnje.

Poročilo smo želeli vključiti v širši družbeni okvir, zato v prvem delu (analiza sedanjega stanja) obravnavamo najprej družbena in pravna izhodišča za obravnavanje skupine mladostnikov z MVO, ki so oddani v zavod. Poročilo nato razčlenjuje življenjske in delovne pogoje v zavodih ter temeljne značilnosti populacije gojencev (splošne in vedenjske značilnosti, rizični del populacije). Ker smo sestavljalci poročila izhajali iz dejstva, da ravnanja zavodov z otroki in mladostniki ni mogoče obravnavati, ne da bi pri tem upoštevali tudi detekcijo, diagnozo in triažo, se eno izmed poglavij v prvem delu ukvarja s temi tremi vprašanji. Bistvenega pomena za prvi del poročila je poglavje, ki se ukvarja z vsebinskimi izhodišči vzgojnega dela. Pri tem so avtorji obravnavali analizo vzgojnih konceptov, smotra vzgoje in prevzgoje, vsebinska področja vzgojnega dela v funkciji vzgojnih dejavnikov, metode vzgojnega dela, pedagoške dimenzije vzgojne skupine, odmaknjenost in vraščenost vsebin vzgojnega dela v realno življenjsko okolje in podružbljanje vzgoje (zaprtost in odprtost zavoda, razmerje med zavodom in družino gojenca, razmerja med zavodi in organi družbenega nadzorstva ter širšo družbeno skupnostjo); v to poglavje pa smo vključili tudi vprašanja o delu in nalogah študijske skupine sekcije za MVO Društva defektologov Slovenije.

V prvi del poročila sodijo še vprašanja, ki se nanašajo na posebnosti kazensko-popoljševalnega doma za mladoletnike in zaporov v Celju. V tem kazensko-popoljševalnem zavodu se namreč izvršuje kazen mladoletniškega zapora, to pa je sankcija,

V okviru tretjega dela so posebej razčlenjena izhodišča za načrtovanje vzgojnega in prevzgojnega dela v vzgojnih zavodih. Poročilo govori o ciljnih oddaje v vzgojni zavod ter načelih za oblikovanje vzgojnega in prevzgojnega dela in se opredeljuje glede trajanja vzgojnega ukrepa. Na podlagi teh splošnih izhodišč poročilo razčlenjuje vprašanja, povezana z vrstami ter velikostjo zavodov v Sloveniji ter opredeljuje njihove možne funkcije v prihodnosti. Na enak način je obdelano tudi vprašanje vloge KPD za mladoletnike v Celju.

Poročilo daje tudi predloge za bolj sistematično in enotnejše diagnosticiranje in triažiranje, posebej pa se ustavlja ob alternativnih oblikah zavodske vzgoje. Ob tem je treba poudariti, da gre za alternativnost vsebin vzgojnega dela in ne za alternativnost vzgojnih zavodov. Vsebine vzgojnega dela v teh oblikah pa so take, da lahko pri določenem deležu zavodske populacije dosežejo boljše ali vsaj take rezultate, kot jih dosegajo vzgojni zavodi, vendar brez negativnih posledic, ki so bolj ali manj nujen spremljevalec zavodskih tretmajev. V okviru alternativnih oblik poročilo obravnava stanovanjsko skupnost, dislocirano stanovanjsko skupino, stanovanje mladostnika s prostovoljnim sodelavcem, stanovanjsko skupino v zavodu, poldnevne in kratke tretmaje, tretmaje na domu vzgojitelja, oddajo v dom za učence, oddajo v dom za učence s posebej vodeno skupino ter rejo in posvojitev.

Tako kot prvi in drugi del poročila govori tudi tretji o problemih usposabljanja vzgojiteljev ter posebej o usposabljanju vzgojiteljev v prihodnje.

Posebno pozornost posveča organizaciji posebne svetovalne in strokovne skupine.

Zadnji dve vprašanji v tretjem delu se nanašata na vlogo študijske skupine sekcije za MVO Društva defektologov Slovenije ter na raziskovalno in inovativno dejavnost na področju zavodske vzgoje v Sloveniji.

ki je po marsikaterih značilnostih podobna vzgojnim ukrepom. Zato smo sestavljalci poročila sodili, da je prav, da vključimo v poročilo tudi vprašanja, ki so v zvezi z izvrševanjem te kazenske sankcije.

Drugi del poročila se nanaša na oceno sedanjega stanja. Pri tem smo sestavljalci najprej razčlenili pomanjkljivosti zavodske vzgoje v svetu in pri nas. Poročilo pri tem najprej razčlenjuje posledice zavodske vzgoje za gojence (hospitalizem, dvoiličnost v značaju, prilagojenost na zavod, sovmažen odnos in odnos nezaupanja do avtoritet, sprejemanje subkulturnega vrednostnega sistema, negativna podoba o samem sebi), nato pa razčlenjuje domnevne vzroke za takšno stanje (stigmatizacija, infekcija, gneča in pomanjkanje zasebnosti, avtoritativno-hierarhični odnosi med vzgojnim osebjem in gojenci). Poročilo nato podaja ocenjeno stanja na področju zavodske vzgoje v SR Sloveniji ter se v zvezi s tem dotika naslednjih vprašanj: lokacija zavodov, zgradbe in prostori, kapacitete, populacija gojencev in diferenciacija vzgojnih zavodov, teoretične koncepcije vzgojnih zavodov, kadrovski problemi, družbeni položaj vzgojnih zavodov. Ta vprašanja so - podobno kot v prvem delu - tudi v drugem delu posebej opredeljena za KPD za mladoletnike in zapore v Celju. Drugi del poročila ocenjuje tudi usposabljanje strokovnih delavcev v okviru podiplomskega študija ter v zvezi z izobraževanjem in izpopolnjevanjem ob delu.

V tretjem delu poročila so podana izhodišča ter usmeritve dela v prihodnje. Poročilo najprej razčlenjuje domnevna družbena gibanja v Sloveniji do leta 2000, ki bodo relevantna za deviantno ravnanje mladih. Poročilo se zavzema za enovito pristop in enovito urejanje temeljnih pravnih vprašanj zavodske vzgoje ter za enako urejanje ne glede na to, ali gre za oddajo v zavod, o čemer odločajo sodišča.

III. Predlogi za dopolnila in spremembe

P r e d l o g e v zvezi z zavodskim obravnavanjem disocialne mladine v prihodnje kot z odpravljanjem sedanjih pomanjkljivosti zavodov za usposabljanje bomo podali v 7 točkah. Teme-ljijo na analizi naših vzgojnih zavodov, ki jo je opravila delovna skupina, pa tudi na analizi domače in tuje strokovne literature. Tu smo bili pozorni predvsem na sodobne strokovne in organizacijske rešitve in trende pri obravnavanju disocialne mladine. Upoštevali smo tudi povratno informacijo strokovnih delavcev in družbenopolitičnih dejavnikov na elaborat, pri čemer imamo v mislih številne pisne pripombe, ki so nam jih poslali posamezniki in ustanove, in za zaključke in sklepe s posveta v Izoli, dne 9. - 11. decembra 1982, ki ga je organiziralo Društvo defektologov SR Slovenije, sekcija MVO.

1. Kakšne zavode potrebujemo oziroma za kakšne zavode bi se kazalo v prihodnje zavzemati?

V nasprotju s prevladujočimi stališči v svetu pred leti, da so vzgojni zavodi tembolj ustrezni, čimbolj so kategorizirani in specializirani, se danes zavzemamo za čimmanj specializirane zavode in za čimmanj dosledno izpeljano kategorizacijo in klasifikacijo vzgojnih zavodov. Zavodi naj bi bili majhnih kapacitet (največ do 50 mladostnikov), skupine znotraj zavoda naj bi bile heterogene in ne homogene, gojence naj bi pošiljali v zavode z upoštevanjem regionalnega načela, da bi bili kolikor mogoče blizu družini in svojemu naravnemu okolju. To so pogoji, s katerimi se želimo izogniti segregaciji in stigmatizaciji in ustvariti v ustanovah čimbolj ugodno vzdušje za realizacijo vzgojnih in prevzgojnih ciljev.

Zavodskih kapacitet v prihodnje ne bi kazalo povečevati, pa tudi ne zmanjševati, vendar pa bi morali v njih ustvariti normalne pogoje za delo. Vzgojni zavodi so večji del v starih, neprimernih, dotrajanih zgradbah. Treba bi jih bilo temeljito prenoviti, v nekaterih primerih bi bile bolj gospodarne novogradnje kot pa adaptacije. Dobro bi bilo proučiti možnost prelitja sredstev, ki se zbirajo za gradnjo dijaških in študentskih domov.

Urediti bi bilo treba status mladinskega doma v Framu in mladinskega doma Malči Beličeve v Ljubljani. Oba sta sedaj občinski ustanovi, postala pa naj bi republiški, razen tega bi bilo potrebno v obeh uveljaviti normative, kot veljajo za vzgojne zavode. Dogovoriti bi se bilo treba o namembnosti Prehodnega mladinskega doma v Ljubljani, ki že dolgo ni več samo diagnostična triažna ustanova, in pa razmisliti, ali ne bi bilo boljše PD Radeče iz pravosodnega resorja prestaviti v resor zdravstva in socialnega varstva, ki je ustanovitelj tudi vseh drugih vzgojnih zavodov. Različen status nekaterih ustanov za obravnavanje disocialne mladine, kot tudi različen način financiranja in drugačni normativi, vse to predstavlja oviro, da bi vzgojne in prevzgojne ustanove gradile svoje strokovno delo na enakih načelih in v enakih strokovnih okvirih. Enotna, usklajena, centralno vodena in v enoten sistem povezana politika vzgojnih zavodov bi prispevala k večji učinkovitosti in kakovosti strokovnega dela v njih.

2. Problem diagnosticiranja in triažiranja

Za učinkovito diagnosticiranje na področju MVO bi bilo treba izoblikovati merila, veljavna za vso republiko. Kazalo bi tudi poenotiti in dodelati kriterije za oddajo otrok in mladostnikov v prevzgojne ustanove.

Prav tako se kaže potreba po poenotenju diagnostičnih postopkov v smislu večje celovitosti in temeljitosti. Strokovni delavci bi se morali sporazumeti tudi o enotni klasifikaciji MVO.

Potrebni sta tako stacionarna kot tudi ambulantna diagnostika. Prednost ambulante je, da je cenejša in da jo lahko opravimo v mladostnikovem naravnem okolju, stacionarna pa pride v poštev, kadar zaradi hujše motenosti mladostnikov ambulantni načini niso možni. Zato bi bilo treba del kapacitet sedanjega PMD v Ljubljani še vedno nameniti za potrebe diagnosticiranja.

Za ambulantno diagnosticiranje bi bila smotrna in najbolj gospodarna regijska organizacija strokovnih timov, ki pa naj ne bi bila preveč razdrobljena; morda bi lahko to nalogo prevzeli že formirani strokovni timi (npr. v svetovalnih centrih).

3. Usposabljanje in usmerjeno izobraževanje

Problemi usposabljanja mladostnikov v vzgojnih zavodih zadevajo le zavode za adolescente, to je Vzgojni zavod v Logatcu, Vzgojni zavod v Slivnici, Dekliško vzgajališče v Višnji gori in pa Prevzgojni dom v Radečah. Zmogljivost teh institucij je čez 300 gojencev, trenutno pa jih je približno 200.

Pred uveljavitvijo Zakona o usmerjenem izobraževanju so bile možnosti usposabljanja gojencev v teh zavodih dokaj ugodne. Večinoma so se usmerjali v poklicne šole, ki so imele dvakrat na leto štirimesečni tečaj, med enim in drugim tečajem pa so bili gojenci vključeni v proizvodno delo. V proces usposabljanja so se gojenci lahko vključili dvakrat na leto, in sicer ob začetku šolskega leta in ob začetku letnega semestra. Poklicno šolo je bilo mogoče končati v šestih

mesecih. Zahtevnost v teh šolah je bila relativno nizka. To pomeni, da je lahko gojenec končal poklicno šolo, ko je bil v zavodu, kajti poprečna doba bivanja gojencev v njem je že celih 10 let, 18 mesecev. Glede na majhno zahtevnost so gojenci poklicno šolo večinoma končali. Upoštevati je treba, da so mnogi med njimi intelektualno insuficientni, vzgojno in šolsko zanemarjeni, brez minimalnih delovnih in učnih navad. V osnovni šoli so bili večinoma neuspešni tudi zaradi vedenjske motenosti, zaradi česar jih je izredno težko motivirati za delo v šoli, še zlasti, če je zahtevno. Pri gojencih v vzgojnih zavodih je bilo povsem običajno, da v času usposabljanja niso dolgo vzdržali pri izbranim poklicu, pač pa so ga zamenjali vsaj enkrat, včasih tudi dvakrat.

Z uvedbo usmerjenega izobraževanja so se pojavili številni problemi, prej dokaj fleksibilen sistem usposabljanja, prilagojen zavodski populaciji, je bil porušen. Težava je že v tem, da mora gojenec, ki je bil napoten v zavod oktobra meseca, čakati do naslednjega septembra, da se lahko vključi v program. Tako ne bi mogel v 18 mesecih, kot je poprečna doba bivanja gojencev v zavodu, dokončati niti enega letnika. Seveda je še ena težava: kaj početi vse te mesece z gojencem, ki ga ni mogoče nikamor usmeriti in vključiti.

Polni program SUI so za populacijo mladine v vzgojnih zavodih prezahtevni. Tudi če bi v posameznih primerih mladostnik imel subjektivne pogoje, da se vključi v program, bi mu po odpustu iz zavoda le s težavo uredili nadaljnje ustrezno šolanje. Za zavodske gojence pridejo torej v poštev le skrajšani programi in pa usposabljanje ob delu, s čimer je seveda dodatno poudarjena obrobnost in manjvrednost skupine. Zaprte so jim tudi možnosti za rehabilitacijo in vključitev v okolje. To velja še zlasti za tiste, ki imajo drugačne sposobnosti in drugačne aspiracije.

Problem je tudi, da doslej še niso bili oblikovani skrajšani programi za vse poklice, za katere so se prej usposabljali gojenci v vzgojnih zavodih. S tem se je število potencialnih poklicnih profilov zožilo, čeprav so bili že prej maloštevilni. Za dekleta v Višnji gori je nastal problem usposabljanja za gostinske poklice. Izražen je bil pomislek, češ da delinkventnih in osebno neurejenih deklet ne bi kazalo usmerjati v gostinstvo, ker jim ni mogoče zaupati. To je prispevek k še večji stigmatizaciji in marginalnemu položaju deklet z MVO, čeprav za tak odnos v preteklih dvajsetletni praksi ni bilo nobenega argumenta.

Usposabljanje ob delu je vprašanje zase, ker v delovnih organizacijah preprosto ni mogoče dobiti delovnih mest. Problem je prav nerešljiv za tiste mladoletnike, ki ne vzdržijo pri izbranem poklicu in ga želijo zamenjati. Logatec, Višnja gora in Radeče delno rešujejo problem z internimi delavnicami, v prav katastrofalnem položaju pa je Vzgojni zavod v Slivnici, ki nima internih delavnic, pač pa se gojenci zaposlujejo v 1. 10 km oddaljenem Mariboru.

4. Alternative zavodske vzgoje

Pri preventivi mladinskega prestopništva, kot tudi pri obravnavanju disocialnih mladostnikov, že ves povojni čas opažamo težnjo k večji diferenciaciji sankcij, k večjemu izboru neinstitucionalnih ukrepov oziroma k iskanju alternativnih možnosti zavodske vzgoje. Te premike bi lahko pripisovali deloma vplivu naprednih humanističnih gibanj v zvezi z obravnavanjem deviantnih osebnosti, deloma pa vse bolj glasni in prepričljivi kritiki na račun obravnavanja delinkventne mladine v zavodih. Zavodom in zavodski vzgoji se očita, da je draga in pomeni hudo finančno breme za vsako družbo ter da je neučinkovita in da ne daje pričakovanih rezultatov. Ne glede na upravičen

kritičen odnos do zavodske vzgoje se zavodom tudi v prihodnje ne bo mogoče izogniti, vendar pa kaže iskati in razvijati cenejše in učinkovitejše rešitve, še posebej zato, ker mladinsko prestopništvo narašča in bi nas zavodska vzgoja, kot edina alternativa obravnavanja deviantov, privedla v slepo ulico. V svetu so se uveljavile številne alternativne oblike, kot npr. stanovanjske skupnosti, dislocirane stanovanjske skupine, stanovanja deviantnih mladostnikov skupaj s prostovoljnim delavcem, poldnevni tretmaji, kratki tretmani in pa večja aplikacija posvojitev, reje, poldnevnega in celodnevnega varstva. Vse navedene oblike bi bilo mogoče razvijati tudi pri nas, z nekaterimi imamo že nekaj izkušenj, vendar pa bi kazalo še posebej razmišljati o tem, kako uporabiti proste kapacitete v dijaških domovih za namestitve in obravnavanje disocialnih mladostnikov, morali pa bi razvijati tudi različne variante delovanja prostovoljnih delavcev. Vključevanje prostovoljnih delavcev v obravnavanje deviantnih in delinkventnih mladostnikov v njihovem naravnem okolju, posamično ali skupinsko, v okviru strožjega nadzorstva in izvajanja vzgojnega ukrepa disciplinskega centra, v stanovanjskih dislociranih skupinah in v samih vzgojnih zavodih, se je že doslej izkazalo kot izjemno učinkovito, strokovno neoporečno in ekonomično. Smotrno bi bilo tudi izvajati kratke in popoldnevne tretmaje v okviru nekaterih vzgojnih zavodov, v domovih učencev, na centrih za socialno delo in morda tudi v šolah. Učinkovita in še zlasti dolgoročnejša naložba bi bila boljše razvejana in strokovno vodena mreža rejništva in to ne le na vasi, pač pa tudi v mestih, pri posvojitvah pa bi kazalo predstavljati manj ovir.

5. Usposabljanje kadrov za delo z disocialnimi mladostniki.

Delo z disocialno mladino, bodisi na področju prevencije ali pa na področju obravnavanja v vzgojnih zavodih, je strokovno zahtevna in družbeno odgovorna naloga. Niti v svetu niti pri nas ni sporno, da bi bili lahko kos tem nalogam ustrezno

usposobljeni specialni pedagogi na visokošolski ravni. V SR Sloveniji je bilo mogoče doslej pridobiti ustrezno specialno pedagoško izobrazbo le na višji stopnji, čeprav pravilnik iz leta 1978 predvideva za delo na tem področju poleg višje tudi visoko specialno pedagoško izobrazbo. Anomalijo bi lahko odpravili s tem, da bi priznali oddelku za pedagogiko - domska smer, status kadrovske šole, pred tem pa bi bilo treba študij na tem oddelku programsko izpopolniti in kadrovsko okrepiti. To bi bila najkrajša in najbolj gospodarna pot. Tako bi začeli tudi v SR Sloveniji usposablјjati kadre za delo z disocialno mladino na visokošolski ravni. Sicer bemo čalali do leta 1990 in še dalje. Odpreti v Sloveniji možnost visokošolskega študija ortopedagogike bi ne bilo pomembno le zaradi ustvarjanja ustreznih kadrovskih potencialov, pač pa tudi zaradi razvoja stroke.

Glede na heterogenost populacije mladostnikov v vzgojnih zavodih se zdi neupravičena zahteva, da je ustrezna izobrazba za vzgojitelje v vzgojnih zavodih le specialna pedagogika. V praksi so se kot strokovni delavci na tem področju obnesli tudi psihologi, socialni delavci in sociologi. Tem profilom tudi v prihodnje ne bi bilo smiselno zapirati poti v vzgojne zavode, prav pa bi bilo, da bi jim predpisali obvezno dopolnilno izobrazbo iz specialne pedagogike.

Za starejše pedagoške delavce v vzgojnih zavodih, ki nimajo ustrezne specialno pedagoške izobrazbe, bi morale kadrovske šole organizirati dopolnilno izobraževanje.

Vsi pedagoški delavci v vzgojnih zavodih bi se morali vključevati tudi v permanentno izobraževanje. Programi permanentnega izobraževanja bi morali obsegati specialna znanja za obravnavanje otrok in mladostnikov z MCD, organikov, nevrotikov,

psihotikov in drugih t.i. rizičnih primerov. V ta namen naj bi Društvo defektologov (Sekcija za MVO) predložilo posebni izobraževalni skupnosti za pedagoško usmeritev ustrezen program za financiranje dodatnega in permanentnega izobraževanja.

To naj bi bila prehodna oblika izobraževanja, dokler ne bi bil dokončno organiziran študij na drugi stopnji.

Pri usposabljanju pedagoških delavcev za delo z mladino z MVO bi bilo treba zasnovati širok profil pedagoga - vzgojitelja, ki bi lahko uspešno deloval tako v vzgojnem zavodu kot tudi v domovih srednjega usmerjenega izobraževanja, domovih oziroma zavodih za posebne kategorije motenih in prizadetih, kazenskih ustanovah, v študentskih domovih, mladinskih klubih, podaljšanem bivanju in celodnevem varstvu in podobno.

Tako je bil zamišljen profil mladinskega vzgojitelja pri snovanju študija pedagogike na Filozofski fakulteti. Tak koncept usposabljanja bi bil smotrno iz mentalno higienskih razlogov. Specialni pedagogi naj ne bi bili prisiljeni vse življenje delovati le na ožjem strokovnem področju, ki je psihično izjemno obremenjujoče. S takim konceptom bi presegli tudi umetno delitev na pedagoge, ki se usposabljujejo za delo z motenimi in prizadetimi, in pa na pedagoge, ki se usposabljujejo za delo z "normalnimi" otroki in mladostniki.

6. Potreba po ustanovitvi republiškega svetovalno-nadzornega organa za vzgojne zavode

Družbena skrb, ki jo posvečamo zavodski vzgoji otrok in mladine z motnjami vedenja in osebnosti, je premalo sistematična, razni poskusi nudenja strokovne pomoči vzgojnim zavodom pa so premalo usklajeni. Posledice takega stanja se kažejo v neenotnih teoretično-konceptualnih izhodiščih vzgojnega

in prevzgojnega dela v vzgojnih zavodih, pomanjkljivi samoupravni ureditvi tega področja in nenazadnje tudi v raznih ekscenčnih dogodkih v posameznih vzgojnih zavodih z neprijetnimi zapleti in odmevi v strokovnih krogih ter širši javnosti.

Zato predlagamo ustanovitev posebnega centralnega svetovalno-nadzornega organa (skupine) za področje dela vzgojnih zavodov pri Republiškem komiteju za vzgojo in izobraževanje ter telesno kulturo ali pri Zavodu SRS za šolstvo, ki naj v prihodnje usklajuje delo slovenskih vzgojnih zavodov, pomaga pri nadaljnjem snovanju dela v vzgojnih zavodih v skladu s sodobnimi strokovno-tehničnimi dognanji na področju vzgoje in prevzgoje otrok z MVO ter v skladu s splošnimi humanitarnimi načeli naše družbe, pomaga pri realizaciji teh konceptov, nudi svetovalno in človeško pomoč v vodstvu in osebju vzgojnih zavodov, skrbi za ustrezno pravno-upravno ureditev področja dela vzgojnih zavodov in končno izvaja tudi vse oblike upravnopravnega nadzora nad njihovim delom.

Svetovalna vloga takega organa se ne bi smela ločevati od nadzorne, poudarek pa bi moral biti predvsem na njegovi svetovalni funkciji. Nujna je pravzaprav vzpostavitev čim boljše komunikacije med svetovalno-nadzornim organom in vzgojnimi zavodi. Komunikacija nikakor ne bi smela biti administrativno-birokratska, ampak bi se morala odvijati predvsem v obliki neposrednih osebnih stikov in po principih kar se da horizontalnega odnosa demokratičnega načina reševanja vseh tekočih problemov. Skupino bi morali sestavljati ugledni strokovnjaki na področju zavodske vzgoje, ki naj bi si med zavodskimi delavci ustvarili avtoriteto s kvalitetnim strokovnim delom, vendar pa bi morala imeti skupina tudi pooblastila za administrativne posege. Glede na obseg dela bi bilo smotno, da bi bila to profesionalna skupina, v kateri naj bi

imeli sodelavci polni delovni čas, sestavljena pa naj bi bila iz različnih strokovnih profilov, in sicer: pedagoga, psihologa, socialnega delavca in pravnika.

7. Raziskovanje in inovativna dejavnost

Raziskovalnemu delu naj se v prihodnje posveti ustrezna pozornost. Dosedanja praksa je pokazala, da zavodi sami niso sposobni prevzeti večjih raziskovalnih projektov. Do sedaj je na tem področju delal le Inštitut za kriminologijo (Eksperiment v Logatcu), Pedagoški inštitut, ki bi bil primeren nosilec tovrstnih raziskav, pa se v to delo doslej ni vključeval. Treba je razmisliti o tem, da naj bi raziskovalno delo vodila neka inštitucija ali strokovna skupina. Prav tako bi bilo primerno vključiti v posamezne raziskave strokovne delavce vzgojnih zavodov.

Zavodi še posebej pogrešajo katamnestične raziskave odpuščenih otrok in mladostnikov, saj vidijo v tem osnovo za analizo vzgojnega dela v zavodih.

V tem trenutku uvrščajo vzgojni zavodi med inovacije predvsem nove oblike (razne dopolnitve ali alternative) vzgojnega dela. Vsak zavod bi moral razmišljati, katere nove oblike bi bile možne pri njihovem nadaljnem delu. Za uvajanje novih oblik so odgovorni tudi republiški organi.

Prehodni mladinski dom v Jaršah naj bi prevzel organizacijo in izvajanje kratkotrajnih tretmajev.

Razen stanovanjskih skupin naj bi vzgojni zavodi v prihodnje še posebno proučili možnosti posebnih skupin v domovih za učence.

Predpogoj za ustrezno delovanje novih oblik je pravilna diagnostična in prognozična ocena. Zato je treba vzporedno z novimi oblikami vzgojnega dela s populacijo MVO oblikovati tudi kriterije na vključevanje v te oblike.

Proučiti je treba možnosti razvijanja dopolnilnih oblik za obravnavo zasvojenih (alkohol, mamila) mladostnikov. Pri tem je pomembno vprašanje, v kolikšni meri naj bi se povezovali z zdravstvom. Tudi formalno je treba zagotoviti usklajeno delovanje vseh oblik vzgojnega dela. Tako usklajenost bi lahko zagotovila stalna strokovna skupina.

Razvijajo naj se alternativne oblike za tiste, ki jim zavodska vzgoja ni potrebna in pri katerih bi se lahko izognili oddaji v zavod.

Pri delu z vedenjsko in osebnostno moteno mladino naj se še bolj uvaja sodelovanje prostovoljcev (študentov). Prostovoljno delo ima svoje mesto v procesu obravnave, predvsem na področju prostega časa, omogočanja vključevanja v različna okolja in pridobivanje pozitivnejših socialnih izkušenj. Z delom prostovoljcev naj se seznaní širša javnost. Prostovoljno delo pa je lahko tudi oblika prakse študentov na kadrovskih šolah.